v kategorii činitelských jmen, které jsou složité a mnohdy nejednoznačné. Chtěla jsem pouze naznačit možnosti, které pro zkoumání současné češtiny nabízí rozsáhlý materiál Českého národního korpusu.

Jana Klímová

Literatura
DOKULIL, M. *Tvoření slov v češtině 1 (Teorie odvozování).* Praha: Academia, 1962.
DOKULIL, M. a kol. *Tvoření slov v češtině 2 (Odvozování podstatných jmen).* Praha: Academia, 1967.
Český národní korpus – SYN2000. Ústav Českého národního korpusu FF UK v Praze, 2000. http://ucnk.ff.cuni.cz.

K Dokulilovu pojmu slovotvorné produktivity (z hlediska korpusové analýzy)

1. Teoretické východisko

V díle *Tvoření slov v češtině I. Teorie odvozování slov* (Praha 1962)[1], které lze nazvat klasickým, ba snad téměř legendárním, vytvořil Miloš Dokulil na 17 stranách složitý pojem-konstrukt slovotvorné produktivity, netuše, jak teoreticky náročné cíle jím (a pochopitelně nejen jím) vytyčil pro budoucí časy. Pro dobu, kdy bude možno důmyslnou síť jeho teoretických postulátů o vztahu languové a parolové produktivity slovotvorných formantů a typů ověřovat na velmi rozsáhlých vzorcích žánrově rozmanitých reprezentativních textů (čítajících stamiliony slov) jazyka soudobého (řekněme posledních deseti dvaceti let) i jazyka období minulých, jazyka psaného i mluveného. Všechny tyto možnosti, které v (nepříliš dalekém) budoucnu doufejme nastanou, jsou ovšem i dnes zatím jen hudba budoucnosti. Nicméně i dosavadní Český národní korpus nám dnes poskytuje zcela nové, bezprecedentní možnosti poznání jazyka, s nimiž dříve nebylo možno při teoretických úvahách počítat.

Dokulilova teorie nebyla ovšem odvozena z malého vzorku odvozených slov; naopak: její imponující síla vyvěrá z teoretické reflexe hlubin a rozlehlosti empirické základny, jíž byl jazykový materiál Příručního slovníku jazyka českého (dále PS). Šlo ovšem o jazyk „období již uplynulého, fixovaný

v textech", jehož výzkum podle Dokulila neumožňuje stanovit slovotvornou produktivitu v současnosti. Protože produktivita jakožto „schopnost účastnit se při tvoření nových slov" (s. 78) je „dynamickým momentem v synchronním obrazu jazyka", nelze ji vyvozovat ze „statického průřezu" daného stavu jazyka.[2] Kromě toho je třeba lišit produktivitu empirickou, podmíněnou společenskou potřebou tvořit nová slova a používat je, od produktivity systémové, která je souhrnem čistě jazykových podmínek upotřebení slovotvorného prostředku. „Úhrnem je tedy třeba konstatovat," píše Dokulil, „že spolehlivých prostředků k objektivnímu zjišťování stupně produktivnosti slovotvorného formantu stejně jako slovotvorného typu jen na základě statických vztahů nemáme." (s. 87)

Není pochopitelně mým úmyslem ani mi není možné zabývat se v tomto drobném příspěvku Dokulilovým pojmem produktivity v celém jeho dosahu. Nicméně jde mi tu o věc zcela zásadní, byť byla pouhým náznakem možných nových přístupů v nastupující éře počítačových korpusů a jejich lingvistických analýz.

Před existencí těchto korpusů nebylo možné dělat výzkum tak, že by se například studovala frekvence a textová distribuce všech činitelských substantiv (dále ČS) odvozených příponou *-tel* ve velkém souboru textů čítajícím sto milionů slov. Nebylo tedy ani možné uvažovat o možnosti zjišťovat produktivitu slovotvorné přípony tímto způsobem; konkrétněji řečeno tak, že budeme studovat například poměr vysokofrekvenčních a nízkofrekvenčních ČS s různou slovotvornou příponou nebo že budeme zjišťovat počet, formálně-sémantický charakter, komunikační závažnost a stylovou hodnotu odvozených substantiv, která se v daném korpusu vyskytují jen jednou nebo mají jen několik výskytů. Můžeme studovat i poměr počtu výskytů derivátu a počtu a charakteru jeho zdrojů, tj. počet a charakter textů daný výraz obsahujících a jejich autorů. Můžeme pak těmito naznačenými způsoby přesněji studovat i vztah produktivity systémové (podmíněné strukturními vztahy jazykových hodnot) a empirické (podmíněné dobovou společenskou potřebou pojmenování).

Korpus nám ovšem vedle těchto druhů produktivity umožňuje studovat ještě i produktivitu, kterou bych nazval „parolovou", tj. takovou produktivitu, která je podmiňována aktuální potřebou tvořit texty, výpovědi a pojmenování určitého druhu určitým způsobem.

Vzhledem k možnostem výzkumu, které korpus poskytuje, lze vyslovit i tuto jednoduchou hypotézu o produktivitě slovotvorného sufixu: čím větší počet „jednovýskytových" a „nízkovýskytových" slovotvorných derivátů je v korpusu obsažen, tím větší je parolová produktivita jejich formantu. V tomto článku se

pokoušíme učinit první podpůrný krůček v ověřování této hypotézy korpusovými nálezy. Zvolili jsme jediný sufix, činitelský sufix *-tel*, pro účel tohoto příspěvku a pro jednoduchost hledání vázaný na kmenotvornou příponu *-ova-*. Statistické údaje získané prací s Českým národním korpusem přitom konfrontujeme se seznamem jmen na *-ovatel* v OPJ[3].

2. Abecední seznam všech ČS na *-ovatel* (dále ČS*ovatel*) uvedených v OPJ

Tučně jsou označena ta, která nemají v ČNK ani jediný doklad. Zkratka *zast.* je údaj OPJ přejatý z PSJČ.[4]

bičovatel, budovatel, burcovatel, **cepovatel**, cestovatel, **častovatel**, **dohazovatel** (zast.), **čakanovatel**, dokazovatel (málo užívané), dokončovatel, **dolovatel**, dopisovatel, **doplňovatel**, **dopravovatel**, doručovatel; dotazovatel, **dovršovatel**, falšovatel, **horovatel**, jmenovatel, **kaceřovatel**, **kamenovatel**, **kroužkovatel**, **křižovatel**, napodobovatel, napravovatel, nařizovatel, následovatel, navštěvovatel, **naznačovatel**, obdivovatel, **obětovatel** (zast.), obhajovatel, objevovatel, **obkličovatel**, **obkreslovatel**, **oblažovatel**, **obluzovatel**, **obměňovatel**, **obmezovatel**, **obnažovatel**, obnovovatel, obohacovatel, **obracovatel** (zast.), obrozovatel, obsluhovatel, **obšťastňovatel**, **obveselovatel**, **obviňovatel**, **obživovatel**, **očišťovatel**, odhalovatel, **odkazovatel** (zast.), **odkupovatel** (zast.), odměňovatel, odnárodňovatel, **odporovatel**, **odstiňovatel**, odsuzovatel, **oduševňovatel**, **odvažovatel**, ohlašovatel, **ohlupovatel**, **ohlušovatel**, ohrožovatel, **ochočovatel**, **ochraňovatel**, **ochuzovatel**, **okazovatel**, **okouzlovatel**, okrašlovatel, **okreslovatel**, omezovatel, **omlazovatel**, **opakovatel**, opatrovatel, opatřovatel, **opevňovatel**, **opravňovatel**, **opravovatel**, **orodovatel**, **osamostatňovatel**, **osazovatel**, **oslabovatel**, oslavovatel, **oslazovatel**, osnovatel, osočovatel, osvěcovatel, osvobozovatel, ošetřovatel, **otravovatel**, ověřovatel, ozařovatel, **ozdobovatel**, **ozdravovatel**, **označovatel**, oznamovatel, oživovatel, **paběrkovatel**, **pamatovatel**, **panovatel**, **pěstovatel**, **pilovatel**, **pobuřovatel**, **podceňovatel**, **podivovatel**, **podkuřovatel**, **podlamovatel**, podmaňovatel, podněcovatel, podpisovatel, **podplacovatel** (zast.), podporovatel, **pohoršovatel**, pochybovatel, pojišťovatel, pokračovatel, **poněmčovatel**, ponižovatel, **popichovatel**, popisovatel, **popuzovatel**, porušovatel, **porušťovatel**, pořizovatel, **posilovatel**, **posilňovatel** (zast.), **poskvrňovatel**, **posluhovatel** (zast.), posuzovatel, poškozovatel, potlačovatel, **potřebovatel** (zast.), **potvrzovatel**, poučovatel, povzbuzovatel, **poznámkovatel**, pozorovatel, **prodlužovatel**, **prohlubovatel**, **projevovatel**, prosazovatel, prostředkovatel, provozovatel, **prozrazovatel**, **přebásňovatel**, **předražovatel**, **představovatel** (zast.), **přehodnocovatel**, **překrucovatel**,

přepisovatel, **přepodstatňovatel**, **přepravovatel**, přihlašovatel, **přikrašlovatel**, připravovatel, **přisluhovatel**, **přisvědčovatel**, **přivlastňovatel**, **putovatel**, **rokovatel**, **razítkovatel**, rozdělovatel, **rozdmychovatel**, **rozdružovatel**, **rozhojňovatel**, **rozjařovatel**, **rozkazovatel**, **rozlišovatel**, **rozlučovatel**, **rozmělňovatel**, rozmnožovatel, **rozněcovatel**, **rozplašovatel**, **rozplemeňovatel**, **rozpojovatel**, **rozptylovatel**, **rozpůjčovatel**, **rozrušovatel**, **rozřeďovatel**, **rozsuzovatel**, rozšiřovatel, **roztrušovatel**, **roztřiďovatel**, sbližovatel, **scelovatel**, **sdružovatel**, sestavovatel, **sestrojovatel**, **shrnovatel**, shromažďovatel, **schraňovatel**, schvalovatel, **sjednocovatel**, sledovatel, slibovatel, **slučovatel**, **směnkovatel**, **směňovatel**, smiřovatel, **snižovatel**, **snovatel**, **soustřeďovatel**, spisovatel, splňovatel, spravovatel, **stlačovatel**, **stopovatel**, **stravovatel**, **stěhovatel**, stěžovatel, **stupňovatel**, sužovatel, **šekovatel**, šikovatel, **ucelovatel**, udělovatel, udržovatel, **ujařmovatel**, ujednocovatel, ukazovatel, **uklidňovatel**, **ukojovatel**, **ukonejšovatel**, **ukracovatel**, **ukrucovatel**, **umirňovatel**, umořovatel, umožňovatel, umravňovatel, **uladťovatel**, **ulevovatel**, **upevňovatel**, uplatňovatel, **upozorňovatel**, upravovatel, určovatel, urychlovatel, uskutečňovatel, usměrňovatel, usmiřovatel, usvědčovatel, utěšovatel, utiskovatel, utlačovatel, **utvrzovatel**, **uvažovatel**, **uvědomovatel**, uvolňovatel, uzdravovatel, **včleňovatel**, **věnovatel**, **veršovatel**, **vzdorovatel**, **vměšovatel**, **vštěpovatel**, **vydražovatel**, vyhlašovatel, **vyhlazovatel**, **vyhrožovatel**, vychvalovatel, vyjadřovatel, vykořisťovatel, **vykrmovatel**, **vykupovatel**, **vylidňovatel**, vylučovatel, **vyluzovatel**, **vyměňovatel**, **vyměšovatel**, **vymezovatel**, **vyobrazovatel**, vypisovatel, **vyplňovatel**, vypravovatel, **vyprazdňovatel**, vypůjčovatel, **vyřizovatel**, **vysazovatel** (zast.), vyslovovatel, **vysvětlovatel**, **vysvobozovatel**, **vysušovatel**, vyšetřovatel, **vyučovatel**, **vyvražďovatel**, **vyzdobovatel**, **vzbuzovatel**, **vzněcovatel**, **vzrušovatel**, **vzpružovatel**, **zabavovatel**, **zacvičovatel**, zadržovatel, zahajovatel, **zahlazovatel**, **zachraňovatel**, **zachycovatel**, zajišťovatel, **zakročovatel**, **zakupovatel**, **zakuřovatel**, **zalesňovatel**, **zalidňovatel**, **zaměřovatel**, **zamlžovatel**, zaopatřovatel, **zaplašovatel**, zapisovatel, **zařizovatel**, zásobovatel, **zastavovatel**, zasvěcovatel, **zatajovatel**, **zatemňovatel**, zatěžovatel, **zatracovatel**, **zaučovatel**, **zavěšovatel**, **zavlažovatel**, **zavrhovatel**, **zažehovatel**, zbožňovatel, **zbožšťovatel**, **zcizovatel**, **zčešťovatel**, **zdokonalovatel**, zdražovatel, zdržovatel, **zdůvěrňovatel**, **zeslabovatel**, zesměšňovatel, **zevlovatel**, **zevšedňovatel**, **zevšeobecňovatel**, **zhanobovatel**, **zhodnocovatel**, zhoršovatel, **zhudebňovatel**, zjednodušovatel, **zjevovatel**, **zkracovatel**, zkrášlovatel, zlehčovatel, zlepšovatel, **zlevňovatel**, zlidšťovatel,

zlyričťovatel, **zmnožovatel**, **zmocňovatel**, znásilňovatel, **značkovatel**, **znázorňovatel**, **znehodnocovatel**, **zneklidňovatel**, **zněmčovatel**, **znepokojovatel**, **znesvěcovatel**, **znetvořovatel**, **znevažovatel**, **zničovatel**, **zobrazovatel**, zosobňovatel, zotročovatel, **zpeněžovatel**, **zpevňovatel**, **zpodobňovatel**, **zpodobovatel**, **zpytovatel** (zast.), **zrovnoprávňovatel**, **zrychlovatel**, zřizovatel (málo užívané!) ztělesňovatel, **ztrpčovatel**, **ztvárňovatel**, **zúrodňovatel**, **zušlechťovatel**, **zvěcňovatel**, **zvelebovatel**, **zveličovatel**, zvěstovatel, **zvyšovatel**, žalovatel (zast.)

V tomto seznamu pořízeném z výčtů OPJ je celkem 249 ČS*ovatel*, která nemají v ČNK ani jeden výskyt. Těch, která mají v ČNK jeden či více dokladů, je pouze 134.

3. Frekvenční seznam substantiva na *-ovatel* obsažených v ČNK[5]

Hvězdičkou jsou označena ta, která nejsou uvedena ve výčtu OPJ ani v PSJČ. Číslo v závorce udává počet výskytů. Frekvenční rozlišení substantiv daného typu na velmi frekventovaná, frekventovaná a méně frekventovaná bylo stanoveno subjektivně ad hoc a nečiní si nárok na obecnou platnost.

velmi frekventovaná (nad 1000 výskytů – 5 substantiv)
spisovatel (8411), vyšetřovatel (5610), pozorovatel (3965), provozovatel (3022), vystavovatel (1685)
frekventovaná (1000 až 50 výskytů – 25 substantiv)
cestovatel (815), poskytovatel (789), zřizovatel (722), zpracovatel (719), zprostředkovatel (653), obdivovatel (565), dopisovatel (507), navrhovatel (410), pronásledovatel (366), pokračovatel (309), ošetřovatel (303), zapisovatel (220), budovatel (208), *znečišťovatel (144), doručovatel (142), přihlašovatel (117), stěžovatel (106), vypisovatel (101), vyhlašovatel (96), pečovatel (85), podporovatel (70), vykořisťovatel (62), posuzovatel (56), pořizovatel (51), utlačovatel (50)
méně frekventovaná (pod 50 výskytů – 78 substantiv)
ubytovatel (38), zlepšovatel (38), zvěstovatel (37), zahajovatel (30), oznamovatel (28), podněcovatel (27), *upisovatel (25), šikovatel (24), udržovatel (22), *prověřovatel (21), prosazovatel (20 – ani jeden nom. sg.), sestavovatel (20), opatrovatel (18), *rozhodovatel (18), osnovatel (17 – ani jeden nom.), utiskovatel (17 – ani jeden nom.), pojišťovatel (16), porušovatel (15), upravovatel (15), *zakončovatel (13), ohlašovatel (12), sledovatel (12), dokazovatel (11), umořovatel (11), falšovatel (10), *spojovatel (10), zajišťovatel (10), zásobovatel (10), rozšiřovatel (9), vypůjčovatel (9), napodobovatel (8), napravovatel (8), schvalovatel (8), zbožňovatel (8), navštěvovatel (7), obnovovatel (7),

připravovatel (7), zjednodušovatel (7), objevovatel (6), *skladovatel (6), určovatel (6), uskutečňovatel (6), obsluhovatel (5), ověřovatel (5), *plánovatel (5), shromažďovatel (5), smiřovatel (5), udělovatel (5), *vylepšovatel (5), opěvovatel (4), půjčovatel (4), *sdělovatel (4), zadržovatel (4), zatěžovatel (4), žalovatel (4), *dešifrovatel (3), *obtěžovatel (3), oživovatel (3), podpisovatel (3), prostředkovatel (3), rozdělovatel (3), *ukusovatel (3), usmiřovatel (3), utěšovatel (3), vydržovatel (3), vypravovatel (3), zachovatel (3), znásilňovatel (3), *osmyslovatel (2), potlačovatel (2), povzbuzovatel (2), rozmnožovatel (2), stvrzovatel (2), uschovatel (2), varovatel (2), vylučovatel (2), vyslovovatel (2), *zveřejňovatel (2)

s jedním výskytem (81 substantiv)

Zkratka nom. pl. znamená, že dané substantivum se v korpusu vyskytuje pouze v nominativu plurálu.

*bulíkovatel, dodržovatel (nom. pl.), dokončovatel (nom. pl.), *dostavovatel (nom. pl.), *narušovatel, následovatel, obhajovatel (nom. pl.), *obhospodařovatel (nom. pl.), obletovatel, obohacovatel, *oceňovatel (nom.pl.), *očkovatel, *okrašlovatel (nom. pl.), omezovatel, opisovatel, opovrhovatel, oslavovatel, *oslňovatel, osnovatel, ozařovatel, *podstrkovatel, pochybovatel (nom. pl.), ponižovatel, popisovatel, poškozovatel, poučovatel, *povolovatel (nom. pl.), *povzdvihovatel, pozměňovatel (nom. pl.), *předepisovatel, předzpěvovatel, *přemisťovatel (nom. pl.), *přemyšlovatel, *přezkušovatel, *přidržovatel, *připojovatel, *přispěvovatel, *rozjasňovatel, *rozsvěcovatel, sbližovatel, *sebezviditelňovatel (nom. pl.), sepisovatel, slibovatel, splňovatel, spravovatel (nom. pl.), sužovatel, tetovatel, účtovatel, *umravňovatel, uplatňovatel, urychlovatel, usvědčovatel, *utajovatel (nom. pl.), uvolňovatel (nom. pl.), uzdravovatel (nom. pl.), *vybavovatel, vychvalovatel, vyjadřovatel, *vylizovatel, *vyšvihovatel, *vyvažovatel, *vyvlastňovatel (nom. pl.), *zabezpečovatel, *zabraňovatel, zaopatřovatel, *zapůjčovatel, zasvěcovatel, zdražovatel, zdržovatel, zesměšňovatel, zhoršovatel, *zjasňovatel, zlehčovatel, zlidšťovatel, *zmrtvovatel, *znárodňovatel, zneklidňovatel, zosobňovatel, zotročovatel., ztělesňovatel, *zvěčňovatel (nom. pl.)

4. Analýza nálezů

Pokud jde o produktivitu a s ní spojenou četnost[6] přípony *-tel*, je dosti pozoruhodné, že v korpusu je přibližně pouhá stovka substantiv s formantem *-ovatel*, která mají více než jeden výskyt, a pouze necelá stovka substantiv s výskytem jediným. Je to v nápadném rozporu s počtem téměř čtyř stovek těchto jmen zaznamenaných v OPJ. Kdyby šlo o srovnatelné soubory textů, mohli

bychom z toho snad usuzovat na vývojové slábnutí produktivity slovotvorného formantu *-tel*. Avšak rozsah textů, s nimiž po dlouhá léta pracovala armáda excerptorů pro účely lexikografické a z nichž čerpal PSJČ, byl patrně mnohonásobně větší, než je ten, který tvoří ČNK. Materiál PSJČ vychází z děl stovek českých spisovatelů převážně třetí čtvrtiny 19. a první poloviny 20. století a zaznamenává patrně i mnoho slov příležitostně užitých jedním či několika málo autory, aniž je u těchto slov uvedena nějaká značka (např. *řídké*, *zast.* atd.) omezující jejich užívání.

Uvažujeme-li o společenské (empirické) a textotvorné (parolové) podmíněnosti slovotvorné produktivity činitelské přípony *-tel*, bude vhodné odlišit nejprve potřebu utvořit a použít substantivní pojmenování činitelů takových činností, které jsou více či méně podmíněny dobově (např. *pojišťovat*, *znárodňovat*) či existujícími společenskými zvyklostmi některých státních či etnických společenství (např. *kamenovat*). Podstatnější však patrně bude odlišit mezi ČS*ovatel* ta, která označují nejen povolání, profesi, ale i – a to je mnohem častější případ – vykonavatele jisté obvyklé a institucionalizované nebo jinak společensky (i v záporném smyslu) významné činnosti, od těch ČS*ovatel*, která označují jen někoho, kdo víceméně aktuálně či individuálně provádí nějakou činnost. Je z tohoto hlediska dosti příznačné, že PSJČ nezaznamenává slovo *znečišťovatel*, které má v ČNK 144 výskytů, přestože význam a užívání slovesa *znečišťovat* i PSJČ dokládá řadou kontextů.

Materiál korpusu zajímavě a významně dokládá, že mezi frekventovanějšími ČS*ovatel* nad 50 výskytů je pouze jediné, které neoznačuje vykonavatele profese či institucionalizovaného nebo jinak společensky významného druhu činnosti; je jím substantivum *obdivovatel* s 565 výskyty. Z méně frekventovaných ČS*ovatel* od dvou do 38 výskytů je již takových více, např. *zvěstovatel* (37), *podněcovatel* (27), *udržovatel* (22), *porušovatel* (15), *napodobovatel* (8), *opěvovatel* (4), *vyslovovatel* (2) aj. A z těch, která mají jediný doklad, je již takových, která označují někoho, kdo aktuálně či individuálně provádí nějakou činnost, velká většina.

Zdá se mi přirozené, že společenská komunikativní potřeba tvořit a užívat substantivní pojmenování individuálních a příležitostných vykonavatelů neinstitucionalizované činnosti je malá. Ukazuje to i poměrně malý počet ČS s vyšší frekvencí než jediný výskyt – zhruba jediná stovka – a necelá stovka ČS s výskytem jediným.

Nepřekvapuje také, že většina nízkovýskytových ČS*ovatel* jsou pojmenování stylově příznaková, a to i mnohá ta, která jsou deriváty sloves stylově relativně

bezpříznakových. Např. *slibovatel* není stylově bezpříznakové označení kohokoli, kdo slibuje, jak ukazuje i jediný výskyt tohoto substantiva v korpusu, navíc v plurálu, ve stylově a obsahově expresívním kontextu: *A co horšího: předvolební* ***slibovatelé*** *světlých zítřků začínají hovořit o světle na konci tunelu.*

Mnohá ČS*ovatel* znějí dokonce více či méně ironicky nebo obrazně a tak se jich také okazionálně užívá. Pouze ironicky bychom mohli nazvat např. lékaře *uzdravovatelem* (nebo *léčitelem*). Příznačně se v ČNK vyskytuje subst. *uzdravovatel* jedinkrát v následující větě z překladu románu U. Eca *Jméno růže*: *Jak vyprávěl, představoval jsem si, jak se připojuje k bandám tuláků, které jsem poté stále častěji vídal potloukat se Evropou: byli to falešní mniši, šarlatáni, podvodníci, šejdíři, trhani a otrhanci, malomocní a mrzáci, vaganti, potulní zpěváci, klerikové bez domova, falešní hráči karet, kejklíři, zmrzačení žoldnéři, bludní Židé, zlomení uprchlíci ze zajetí nevěřících, šílenci, psanci, zločinci s uřezanýma ušima, sodomité a mezi nimi potulní řemeslníci, tkalci, kotláři, stolaři, brusiči, vyplétači, zedníci, taškáři, darebáci, povaleči, holomci, pleticháři, násilníci, vagabundi, pobudové, svatokupečtí kanovníci a kněží a skořápkáři a lidé zneužívající důvěry jiných, padělatelé bul a papežských pečetí, prodavači odpustků, falešní ochrnutí, kteří si lehali před dveře kostelů, uprchlí řeholníci, prodavači relikvií, udělovači odpustků, hadači a chiromanti, zázrační* ***uzdravovatelé****, falešní žebráci a smilníci všeho druhu, lotři, kteří pomocí podfuků a násilí kazily jeptišky a panny, simulátoři vodnatelnosti, padoucnice, hemeroidů, dny a nezhojitelných ran, jakož i trudomyslnosti.*

Typická je ironie mnohých recenzentů, do jejichž stylu se právě takováto příznaková pojmenování dobře hodí, např.: *Tam, kde náš* ***zasvěcovatel*** *do tajů avantgardy podniká diletující exkursy do politické historiografie či do dějin kultury, jsou jeho selhání nejzjevnější a zároveň nejvíce prozrazují, nakolik se Nový identifikoval s oficiální frazeologií komunismu, který tato hesla potřeboval k účinnějšímu potírání myšlenkové různorodosti.*

Parolovou produktivitu činitelského sufixu *-tel* omezuje nejen jeho relativně značně malá textotvorná upotřebitelnost, ale i systémová konkurence této přípony s ostatními činitelskými sufixy, zejména s příponou *-č*. Např. *dohazovateli* konkuruje častější *dohazovač*, substantivům *obveselovatel*, *posluhovatel*, *přisluhovatel*, *opisovatel* konkurují častější deriváty na *-č*.

Našly by se jistě i další omezující faktory parolové produktivity ČS, např. – obecně viděno – jejich uplatnění v syntaktické struktuře věty, anebo – viděno speciálně – jejich konkurence se spojením *kdo* + verbum finitum. Např. namísto *každý* ***cestovatel*** *podzemní dráhou* užijeme spíše výrazu *každý,* ***kdo cestuje***

apod. Srov. doklady z korpusu:

*Zjistí to každý, **kdo cestuje** pařížskou podzemní dráhou.*

*Další euro-optimisté zase tvrdí, ze euro si najde cestu do Británie tak jako tak – tím, že se stane univerzální měnou pro každého, **kdo cestuje** do Evropy.*

5. Závěr

Zatímco systémová produktivita činitelského sufixu *-tel* je značná, v případě odvozování od imperfektiv na *-ova-* dokonce snad možno říci neomezená (jak naznačuje i porovnání ČS*ovatel* v OPJ a v ČNK), jeho produktivita parolová, tj. – abychom parafrázovali slova Dokulilova – jeho účast v procesu tvorby textu, je mnohem nižší.

Nicméně ani 81 substantiv s pouze jediným výskytem ve stomilionovém korpusu psaných textů, převážně novinových (60 %), odborných a beletristických, není málo. Předpokládáme dokonce – v souladu s teorií a empirickými poznatky OPJ –, že další výzkumy, které budou doufejme v dohledné době následovat, ukáží, že sufix *-tel* patří k těm slovotvorným sufixům, které budou mít v korpusu největší počet jimi odvozených jednovýskytových derivátů.

František Štícha

Poznámky

[1] Všechny následující citace jsou z tohoto díla.

[2] Co přesně se rozumí oním „statickým průřezem", je ovšem vzhledem k dnešním možnostem statistických šetření a vůbec textových analýz poněkud problematické.

[3] Zkratka pro *Tvoření slov v češtině II. Odvozování podstatných jmen*, o. c.

[4] Zkratka pro devítisvazkový *Příruční slovník jazyka českého.*

[5] Tento seznam pravděpodobně není výčtem všech substantiv daného typu v korpusu obsažených. Hledali jsme totiž v prvním kroku pouze výrazy zakončené na .*ovatel (je jich v korpusu asi 40 000), tedy nominativy, a teprve poté jsme ke každému nalezenému nominativu hledali výskyty všech tvarů daného lemmatu. Kromě toho jsme hledali lemmata všech substantiv na *-ovatel* obsažených v OPJ; přitom jsme zjistili, že některá se v korpusu vyskytují, a to někdy i v počtu desítek, pouze v pádech nepřímých. Je tedy pravděpodobné, že jsme nezaznamenali výskyt substantiv na *-ovatel*, která se v korpusu vyskytují pouze v jiném pádě než v nom. sg. a pl.

[6] M. Dokulil v Teorii odvozování slov, o. c., říká, že mezi indicie produktivnosti slovotvorného prostředku patří i „početnost útvarů tímto prostředkem formovaných".